

แนวทางความรับผิดชอบต่อน้ำที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก

A GUIDELINE OF RESPONSIBILITY ENHANCEMENT ACCORDING TO THE WAYS OF LIFE OF BODHISATTVAS AS DEPICTED IN MAHĀNIPĀTA JĀTAKA

กรกนก ศรีสุวรรณ

Kornkanok Srisuwan

สุวิญ รักสัตย์

Suvin Ruksat

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Program in Buddhist Studies,

Graduate School, Mahamakut Buddhist University

E-mail: kornkanok3322@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 4 มิถุนายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 18 มิถุนายน 2566

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 18 มิถุนายน 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างแนวทางความรับผิดชอบต่อน้ำที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อน้ำที่ 2) เพื่อศึกษาความรับผิดชอบต่อน้ำที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก 3) เพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อน้ำที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก และ 4) เพื่อนำเสนอแนวทางการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับ “การเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อน้ำที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก” คุชณินพนธ์นี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร (Documentary Qualitative Research) โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก และอรรถกถา และมีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 15 รูป/คน

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อน้ำที่เป็นแนวคิดจิตวิทยาสังคมและการสร้างเงื่อนไขทางสังคมของทาลคอตท์ พาร์สัน เน้นการทำประโยชน์แก่สังคม ทฤษฎีปริมาตรที่มีต่อความรับผิดชอบทางสังคมของคาร์รอลล์ ทฤษฎีกระจกเงาของชาลส์ ฮอร์ตัน คูลเลย์ ช่วยให้เข้าใจตนเองและปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับผู้อื่นได้ ทฤษฎีของเกมของจอร์จ เฮอร์เบอร์ต มีด ช่วยให้เข้าใจการรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ในสังคมในฐานะนักแสดงบทบาท รวมทั้งแนวคิดตัดสินใจกระทำของ วิลเลียม ริดเดอร์ ทำให้เห็นภาพของความรับผิดชอบต่อน้ำที่ในฐานะคนในสังคมเป็นอย่างดี

ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกทั้ง 10 ชาติ ได้แก่ พระเทมีย พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมหโสธ พระภริทัต พระจันทกุมาร พระนารทพรหม พระวิธูรบัณฑิต และพระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญบารมี ได้แก่ เนกขัมมะ วิริยะ เมตตา อธิษฐาน ปัญญา ศีล ขันติ อุเบกขา สัจจะ และทาน ด้วยความรับผิดชอบจนสร้างความมั่นคงในจิตใจและพัฒนาสติปัญญาสำเร็จตามปณิธานแห่งพระโพธิสัตว์

แนวทางเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกใน 7 ประเด็น คือ ความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเอง ครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ครู-อาจารย์ รัฐ พระพุทธศาสนา ผู้ต้องการความช่วยเหลือ สามารถทำได้ด้วย มีจิตสำนึกรับผิดชอบจะทำให้การปฏิบัติหน้าที่ สร้างความมีระเบียบวินัยในตนเอง รักษาและพัฒนามาตรฐานความรับผิดชอบอย่างมีคุณภาพ ทำงานด้วยความเข้าใจเชิงระบบ เคารพสิทธิของผู้อื่นเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งมนุษยชาติและสังคม สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ด้วยใช้บารมีเป็นเงื่อนไขการรับผิดชอบต่อหน้าที่ ทำประโยชน์ แฝ่ไปสู่สังคมไม่มีขอบเขตและมีความสุขทุกกิจกรรมตามรูปแบบ BODHI Model

คำสำคัญ : วิถีพระโพธิสัตว์, มหานิบาตชาดก, แนวทางความรับผิดชอบต่อหน้าที่

ABSTRACT

The objectives of this dissertation are; 1) to study the concepts and theories about responsibility and duty, 2) to study the duty responsibility through the Bodhisattva way as depicted in the Mahānipāta Jātaka, 3) to strengthen the responsibility in the way of the Bodhisattva as depicted in the Mahānipāta Jātaka, and 4) to present guidelines for building a body of knowledge about “A Guideline Responsibility Enhancement According to the way of life of Bodhisattvas as Depicted in Mahānipāta Jātaka”. This research is a documentary qualitative research by which all data were collected from the Tipitaka, Commentaries and in-depth interviews with 15 key informants.

The results showed that: The concepts and theories concerning responsibility are theory of social psychology and social conditioning with a focus on doing good to society. Theory of pyramid helps to create social responsibility, mirror's theory helps to understand oneself and behave with others appropriately, game theory helps to understand social responsibility as a role-player, and the idea of action decisions that gives a good picture of the responsibility of duty as a person in society. Concepts and theories about accountability are therefore something that must be studied, trained, practiced, and recognized in order that everyone will obtain co-benefits from duty responsibilities.

Responsibilities and duties of the Bodhisattvas that appear in the 10 Mahānipāta Jātakas, namely Temiya, Mahajanaka, Suvannasama, Nemiraja, Mahosatha, Bhuridatta, Chandakumara,

Naradabrahma, Vidhurapandita, and Vessantara. They took responsibilities and duties based on the ten perfections. They are Nekkhamma, Viriya, Metta, Adhitthana, Panna, Sila, Khanti, Upekkha, Sacca, and Dhana. The results of responsibility lead to development of wisdom and the fulfillment of vows of the Bodhisattvas.

Guidelines for enhancing responsibility and duties according to the Bodhisattva way as depicted in the Mahānipāta Jātaka can be identified in 7 items; responsibility towards one's own role, towards family, towards colleagues, towards teachers, towards the country, towards Buddhism, and towards those who need help. All responsibilities can be done by a sense of responsibility to perform duties, creating self-discipline, maintaining and developing standards of responsibility quality, working with a systematic understanding, and respecting the rights of others for the prosperity of humanity and society, using perfections as a condition for responsibility, doing benefits to society without boundaries and being happy in all activities. The knowledge from the research can be synthesized into the BODHI Model.

Keywords: Responsibility, Way of life of Bodhisattva, Mahānipāta Jātaka

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งยุคโลกาภิวัตน์เทคโนโลยีต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของทุกคนในสังคม ต้องทำทุกอย่างแข่งกับเวลาตามเทคโนโลยี มนุษย์จึงต้องปรับตัวให้สามารถอยู่กับเทคโนโลยีในการใช้ชีวิตประจำวัน ความต้องการทางสังคมเร่งรัดให้มนุษย์จำเป็นต้องทำทุกอย่างเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่มีอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากจึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม องค์การสหประชาชาติให้ความสำคัญต่อความเปลี่ยนแปลงนี้ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตภายใต้เป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เรียกว่า SDGs (Sustainable Development Goals-SDGs) เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติต้องการเสริมสร้างมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ข้อที่ 11 ว่าด้วยทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัยทั่วถึง พร้อมรับความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Cities and Communities) (ไอที24 ชั่วโมงเทคโนโลยีใกล้เพื่อชีวิตที่ดีขึ้น, [ออนไลน์]) ส่งผลกระทบต่อความยากจนของคนเมืองและคนท้องถิ่น และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่แตกต่างกันซึ่งเกิดจากเศรษฐกิจที่ขยายตัวขึ้นพร้อมกับเทคโนโลยีนับแต่ช่วงปลายทศวรรษที่ 1980 GDP ของประเทศขยายตัวถึง 13.2 (รองศาสตราจารย์ ดร.จุลชีพ ชินวรรณ, 2558: 372) การขยายตัวทางเศรษฐกิจเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางสังคมอย่างมาก ซึ่งประเทศไทยได้กำหนดเป็นแผนพัฒนาโมเดลพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานพัฒนาไทยแลนด์ 4.0 ที่มีภารกิจสำคัญในการขับเคลื่อนปฏิรูปประเทศด้านต่างๆ เพื่อสร้างหนทางพัฒนาประเทศให้เจริญและสามารถรับมือกับโอกาสและภัยคุกคามแบบใหม่ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงในศตวรรษที่ 21 เป็นวิสัยทัศน์เชิงนโยบายที่เปลี่ยนเศรษฐกิจแบบเดิมไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม (พัฒนาไทยแลนด์ 4.0 กับการพัฒนาเศรษฐกิจไทย, [ออนไลน์]) ด้านหนึ่งถือว่าเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจและการ

ปรับตัวของคนในสังคม แต่อีกด้านหนึ่งการปรับตัวนี้กระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมอย่างชนิดที่กลายเป็นมาตรฐานใหม่ทางสังคม (Social New Normal) โดยเฉพาะเกี่ยวกับการทำหน้าที่ในครอบครัวของคนในสังคม กลายเป็นปัญหาทางระบบนิเวศวิทยาเชิงสังคม (Social Ecology)

เมื่อสังคมมีการพัฒนาไปสู่เป้าหมายตามที่กำหนดไว้เพื่อให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทจนสามารถทำงานแทนมนุษย์ได้ ทำให้วิถีชีวิตความผูกพันกันในครอบครัวกลายเป็นช่องว่าง ทำให้ส่งผลกระทบต่อการทำหน้าที่ของคนในสังคมไม่สมบูรณ์กลายเป็นปัญหาทางสังคม นโยบายแห่งรัฐยังคงยึดเหนี่ยวทางเดิมในการขยายเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรม เพื่อกระตุ้นให้คนในสังคมเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่องดังที่แผนพัฒนาที่ 12 แสดงไว้ว่า พัฒนาสถานะแวดล้อมของการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม ด้านบุคลากรวิจัย แรงการผลิตบุคลากรสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการโดยเฉพาะในสาขา STEM (วิทยาศาสตร์ (Science: S) เทคโนโลยี (Technology: T) วิศวกรรมศาสตร์ (Engineering: E) และคณิตศาสตร์ (Mathematics: M)) ด้วยการสร้างสิ่งจูงใจ สร้างแรงบันดาลใจ สนับสนุนทุนการศึกษา ฯลฯ เพื่อเพิ่มจำนวนผู้สำเร็จการศึกษา แรงผลิตกำลังคน และครูวิทยาศาสตร์ที่มีคุณภาพ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2560: 166) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ยังกระตุ้นให้มีการปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อวางพื้นฐานการพัฒนาต่อยอดให้ประเทศไทยเป็นประเทศรายได้สูงได้ภายในปี 2570 ตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยการใช้นวัตกรรม คุณภาพคน และการปรับปรุงด้านกฎระเบียบและการบริหารจัดการที่ดีเป็นปัจจัย เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจในระดับมหภาค การเงิน รายได้ในอนาคต และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) รวมทั้งการปรับโครงสร้างประเทศไทยไปสู่ประเทศไทย 4.0 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) ในแผนพัฒนาที่ 12 มุ่งเน้นสร้างคนไปสู่ลักษณะของความชำนาญแต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ภาษาและคณิตศาสตร์ แต่ละกรอบมุ่งไปสู่ให้ความสำคัญกับนวัตกรรมทางเทคโนโลยีทั้งสิ้นยิ่งทำให้ปฏิสัมพันธ์ในสังคมมีช่องว่างมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดปัญหาทางความรับผิดชอบต่อน้ำที่มีต่อบุคคลในครอบครัวและสังคม

ครอบครัวจึงเป็นสถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุดแต่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสถาบันแรกที่สามารถหล่อหลอมและพัฒนาบุคคลต่างๆ ในครอบครัวให้เป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ตนเองในครอบครัวและสอดคล้องกับความต้องการของสังคม โดยมุ่งเน้นให้รู้จักค่านิยมพื้นฐานทางวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถต่อสู้และมีการใส่ใจในการดำเนินชีวิตในสังคมได้ตามหน้าที่ จึงกำหนดหน้าที่ที่มีต่อกันเป็นกรอบจริยธรรมของคฤหัสถ์ที่ปรากฏในสังคาลสูตร ให้รู้จักหน้าที่ของตน ดังความว่า

...คหบดีบุตร เธอพึงทราบทิศ 6 นี้ คือ พึงทราบว่า มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พึงทราบว่า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่า บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง พึงทราบว่า มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่า ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง พึงทราบว่า สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน... (ที.ปา.11/266/212)

หลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีไทย กลายเป็นรากฐานวิถีชีวิตของคนไทยในทุกด้าน การประพฤติปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน คือ การทำ “หน้าที่” ของมนุษย์ตามหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น/สิ่งอื่น ทำประโยชน์ของตนเองและประโยชน์ของผู้อื่น ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ทำให้ได้รับผลเป็นความสุขความเจริญแก่ชีวิตตามสิ่งที่ควรเป็นหรือควรได้รับ

การทำหน้าที่นี้เองที่จะเป็นตัวปัญหาทางสังคมยุคใหม่ เพราะหน้าที่ทั้งหมดจะถูกถ่ายโอนไปให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการทำหน้าที่แทน และให้คนอื่นทำหน้าที่แทน การทำหน้าที่ของแต่ละคนที่ต้องรับผิดชอบในฐานะหน้าที่ทางสังคมจะถูกปล่อยไป และมีความบกพร่อง ความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่พระพุทธศาสนากำหนดไว้ 6 ด้านก็ยิ่งเกิดช่องว่าง และเกิดปัญหายิ่งขึ้น ส่งผลกระทบไปสู่ปัญหาทางสังคมอื่นๆ อย่างไม่รู้จบ

วิธีการที่จะลดช่องว่างระหว่างบุคคลในการทำหน้าที่ คือ การมีตัวอย่างบุคคลที่ทำหน้าที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี พร้อมทั้งมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของทุกคนได้ก็คือ การเจริญรอยตามองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติและบำเพ็ญบารมีก่อนที่จะทรงตรัสรู้นั้นเรียกว่า จริยธรรมของพระโพธิสัตว์ แต่ละบารมีนั้นคือความรับผิดชอบต่อตนเองที่มีต่อตนเองและสังคมทั้งสิ้น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของพระโพธิสัตว์นี้เองสามารถใช้เป็นแนวทางการสร้างวัฒนธรรมการทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ ไม่ว่าโลกจะพัฒนาไปอย่างไร ถ้าหากคนในสังคมไทยยึดมั่นต่อหน้าที่ดุจดั่งพระโพธิสัตว์ก็จะทำให้เกิดความสมดุลระหว่างชีวิตกับเทคโนโลยีได้ พระโพธิสัตว์ที่ปฏิบัติหน้าที่ทั้ง 10 ชาติ บำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการ ได้แก่ พระเทมิยะ บำเพ็ญเนกขัมมบารมี พระมหาชนก บำเพ็ญวิริยบารมี พระสุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี พระเนมิราช บำเพ็ญอุทฺธฐานบารมี พระมหาสถ บำเพ็ญปัญญาบารมี พระภริทัต บำเพ็ญศีลบารมี พระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี พระนารทพรหม บำเพ็ญอุเบกขาบารมี พระวิรูปันฑิต บำเพ็ญสัจจบารมี และพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี สามารถใช้เป็นกลไกพัฒนาความรับผิดชอบต่อหน้าที่ได้ พระโพธิสัตว์ทั้ง 10 ชาตินี้บันทึกอยู่ในมหานิบาตชาดกแห่งคัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก

การได้ยึดแนวการบำเพ็ญบารมีมาเป็นกลไกหล่อหลอมสังคมให้เข้มแข็งด้วยการปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ เป็นการปลูกฝังวัฒนธรรมที่พึ่งพาตนเองได้ ไม่ตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมปิดความรับผิดชอบต่อคนอื่นและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ สามารถดำเนินชีวิตให้มีความสุขได้ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบการบูรณาการ แนวทางการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก เพื่อเป็นแนวทางและสร้างความตระหนักรู้ให้เกิดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองทั้งต่อครอบครัวและสังคม ทำให้เกิดการศึกษาและทราบถึงสภาพการปฏิบัติหน้าที่ที่เหมาะสมในสังคมในปัจจุบันและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองตามวิถีพระโพธิสัตว์ในสังคมยุคเทคโนโลยีครองโลกต่อไป

2. โจทย์การวิจัย

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นอย่างไร ?
2. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกเป็นอย่างไร ?

3. การเสริมสร้างแนวทางความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก เป็นอย่างไร ?

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่
2. เพื่อศึกษาความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก
3. เพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก
4. เพื่อนำเสนอแนวทางการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับ “การเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก”

4. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีแบบวิจัยเอกสาร (Documentary Qualitative Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อมูลสำคัญเป็นหลัก ดำเนินการวิจัยโดยศึกษาค้นคว้าเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา และงานเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่วนการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับแนวทางการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก จำนวน 15 รูป/คน ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารงานวิจัย แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา
3. บุรณาการข้อมูลจากวัตถุประสงค์ข้อ 1 และข้อ 2 ด้วยกระบวนการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่ศึกษารวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 15 รูป/คน
4. นำเสนอแนวทางและองค์ความรู้เกี่ยวกับ “การเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก”

5. ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจึงค้นพบคำตอบตามวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างแนวทางความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่าแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่
ความรับผิดชอบต่อหน้าที่มี 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1. ความรับผิดชอบหน้าที่โดยธรรมชาติ เป็นความรับผิดชอบตามธรรมชาติ เช่น ความเป็นพ่อแม่ พี่น้อง สามีภรรยา ฯลฯ รวมไปถึงเครื่องญาติและการเป็นมนุษย์ซึ่งอาศัยอยู่บนโลกเดียวกันย่อมมีปฏิสัมพันธ์ทั้งโดยตรงหรือโดยอ้อม

2. ความรับผิดชอบหน้าที่โดยสังคม บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันไป ประพฤติปฏิบัติตนตามอย่างซึ่งสังคมต้องการด้วยการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยการ เห็นความสำคัญในประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าของตนเอง ปฏิบัติตามกฎหมาย เกณฑ์ ระเบียบและกฎหมายอย่างเคร่งครัด รักษาความยุติธรรมเพื่อสร้างให้เป็นสังคมแห่งคุณธรรม

ความรับผิดชอบต่อหน้าที่นั้นต้องมีเป้าหมายของความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของครอบครัว หรือสังคมตามหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบและเคารพกฎหมายอย่างถูกต้อง มีทัศนคติ และค่านิยมที่ดีต่อสังคมประเทศชาติ เป็นผู้มีความคุณธรรม จริยธรรมให้เกิดตามความรับผิดชอบโดยธรรมชาติและหน้าที่โดยสังคมได้อย่างเหมาะสม

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้สนับสนุนความรับผิดชอบโดยมากเป็นแนวคิดเชิงจิตวิทยาสังคมที่วิเคราะห์สังคม และการสร้างเงื่อนไขทางสังคม ได้แก่ แนวคิดสังคมวิเคราะหเชิงปรัชญาของทาลคอต พาร์สัน (Talcott Parsons) ที่เน้นอรรถประโยชน์ (Utilitarianism) รับผิดชอบต่อกระทำเพื่อให้เกิดความสุขแก่คนจำนวนมาก โดยวิเคราะห์ สังคมเป็นระบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ได้แก่

1) ระบบบุคคล (Personality System) เป็นระบบการกระทำระหว่างกันเป็นการกระทำระหว่างมนุษย์หลายคนที่มีลักษณะเป็นระบบ

2) ระบบวัฒนธรรม (Cultural System) เป็นกฎเกณฑ์การปฏิบัติของสังคม

3) ระบบอินทรีย์ (Organismic System) เป็นกระบวนการทางชีวภาพและพันธุกรรม

แนวคิดทฤษฎีของพาร์สันจะช่วยให้ความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นไปอย่างมีระบบ เพราะเป็นการมองผ่านประโยชน์ของการทำหน้าที่ที่รับผิดชอบ

แนวคิดของพาร์สันส่งเสริมสนับสนุนกับแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมของคาร์รอลล์ ซึ่งเป็นผู้ศึกษา ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กร ซึ่งคือการดำเนินธุรกิจภายใต้หลักจริยธรรมและการจัดการที่ดี เรียกว่าปิรามิดความรับผิดชอบต่อสังคมของคาร์รอลล์ (Carroll's CSR Pyramid) ทั้ง 4 ระดับ คือ

1) ความรับผิดชอบต่อเศรษฐกิจ (Economic Responsibilities) เศรษฐกิจเป็นเหมือนกลไกขับเคลื่อนสังคม ผู้ทำธุรกิจต้องรับผิดชอบต่อที่จะผลิต ขายสินค้าและบริการตามที่สังคมต้องการโดยอนุญาตให้ธุรกิจทำกำไรได้

2) ความรับผิดชอบต่อกฎหมาย (Legal Responsibilities) เป็นกระบวนการควบคุมเศรษฐกิจไม่ให้เอาเปรียบผู้บริโภค เป็นความรับผิดชอบต่อระบบสังคม 3) ความรับผิดชอบต่อจริยธรรม (Ethical Responsibilities)

เป็นกระบวนการทางจิตสำนึก เป็นความรับผิดชอบต่อเชิงจริยธรรมที่องค์กรจะปฏิบัติต่อสังคมด้วยบรรทัดฐานมาตรฐาน ไม่รู้สึกผิดต่อการกระทำ 4) ความรับผิดชอบต่อเชิงสาธารณประโยชน์ (Philanthropic Responsibilities) เป็นความรับผิดชอบต่อที่จะต้องคืนประโยชน์สู่สังคม

จะเห็นว่าแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมของคาร์รอลล์ช่วยให้ระบบองค์การธุรกิจของสังคมมีจิตสำนึกทั้ง 4 ด้าน เพื่อไม่ให้องค์การธุรกิจเอาเปรียบสังคม

ทฤษฎีกระแสเงินของชาลส์ ฮอร์ตตัน คูลเลย์ เน้นการมองตัวเองเช่นกับกระแสเพื่อรับรู้ ว่า ตนเองเป็นผลผลิตจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม 3 ระยะ ตั้งแต่การรู้สถานะตนเองต่อผู้อื่น การประเมินผู้อื่นเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ และการพัฒนาความรู้สึกให้เกิดความประทับใจต่อผู้อื่น ทฤษฎีนี้ช่วยให้เข้าใจตนเองผ่านกระบวนการมอง

สะท้อนกระจกจะช่วยให้เข้าใจตนเองและปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับผู้อื่นได้ เป็นแนวคิดที่สนับสนุนความรับผิดชอบต่อสังคมผ่านการสำรวจปฏิสัมพันธ์ของตนกับผู้อื่น

ทฤษฎีของ Game ของ George Herbert Mead จะยิ่งช่วยให้เข้าใจการรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ในสังคมในฐานะนักแสดงบทบาท การแสดงบทบาทได้อย่างถูกต้องย่อมทำให้ได้รับการยอมรับและมีผลสัมฤทธิ์ตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ ตั้งแต่ ขั้นตอนเตรียมความพร้อม (The Preparatory Stage) เป็นการแสดงออกทางท่าทางหรือคำพูดเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วย โดยเฉพาะในครอบครัวหรือญาติ ขั้นตอนการเล่น (The Play Stage) เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์กับการขัดเกลาทางสังคม เป็นการหาจังหวะโอกาสในการสร้างปฏิสัมพันธ์

วิลเลียม รีตเตอร์ (William W. Reeder) ว่าด้วยการตัดสินใจกระทำของแต่ละบุคคล การความรับผิดชอบต่อสังคมที่จะต้องทำหรือไม่ทำ ที่เริ่มจากความเชื่อและความคิดเห็น (Beliefs and Opinions) ต่อสิ่งหนึ่งหรือบุคคลหนึ่งที่จะเป็นตัวผลักดันให้กระทำหรือไม่กระทำ ความรู้สึก (Feeling and Sentiments) ที่สิ่งนั้นแสดงออกทำให้เป็นตัวตัดสินใจการกระทำบทบาทหน้าที่นั้นหรือไม่ เป็นความเชื่อหรือความคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งความคิดเห็นของบุคคลจะมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความรู้ที่เขาได้รับ จากนั้นก็คาดคะเนพฤติกรรมของคน (Hypothetical Responses) วิเคราะห์ถึงประสบการณ์มาพิจารณาและลงมือทำ หลักการของ Reeder จะสนับสนุนการแสดงพฤติกรรมออกว่ามีผลต่อการปฏิบัติในแต่และครั้ง และเขาต้องมั่นใจว่าจะการกระทำ หรือความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนจะมีดีมากกว่าผลเสีย เพื่อตัดสินใจกระทำ

ทฤษฎีการตัดสินใจทางจริยธรรมของลอเรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg) เพื่อประกอบความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตั้งแต่เด็กที่ต้องอาศัยแรงจูงใจด้วยรางวัล เกณฑ์ทางสังคม ไปจนถึงผู้มีปัญญาโดยใช้จิตสำนึกของตนเอง เป็นกระบวนการสร้างแรงจูงใจให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

แนวคิดทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคมและความรับผิดชอบต่อสังคมที่แสดงไว้ข้างต้นเป็นฐานของการมองภาพความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของแต่ละบุคคลซึ่งก็ยิ่งเน้นไปเชิงพฤติกรรมแบบผิวเผินและเป็นเชิงการวิเคราะห์พฤติกรรมสังคมในการที่บุคคลจะรับผิดชอบต่อหน้าที่และไม่กระทำเชิงการมีเงื่อนไขทางสังคมกำหนดซึ่งก็ยังไม่ได้เกิดจากเจตจำนงของตนที่จะทำในสิ่งที่ดีเพื่อความดีและพัฒนาคุณธรรมภายในของตนให้เจริญยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่าความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก

วิถีปฏิบัติบำเพ็ญสะสมบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกที่เรียกว่า ทศบารมีหรือ บารมี 10 ทศ พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์มีปณิธานแน่วแน่ในการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ การบำเพ็ญพุทธการุณธรรมเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คือ เนกขัมมะ วิริยะ เมตตา อธิษฐาน ปัญญา ศีล ขันติ อุเบกขา สัจจะ และ ทาน การบำเพ็ญบารมีมีหลายระดับตั้งแต่ระดับสามัญ ระดับรองและระดับสูงสุด คือ บารมี อุปบารมีและปรมัตถบารมี ด้วยความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามปณิธานที่ตั้งไว้ทำให้ในที่สุดก็บรรลุเป้าหมาย สามารถหลุดพ้นจากสังสารวัฏด้วยการตรัสรู้ธรรมด้วยความจริงซึ่งทำให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดถือปฏิบัติกันสืบมา แนวทางการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์จึงเป็นแบบอย่างให้ทุกคนได้นำมาปฏิบัติเพื่อฝึกฝนให้เป็นคนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ทุกสถานะในทุกประเด็นดังกล่าว สรุปได้ดังนี้

พระเทมียโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมะบารมี ด้วยการประพุดิปฏิบัติพรหมจรรย์ พระมหาสัตว์ต้องการถือเนกขัมมะด้วยทรงสะดุ้งกลัวต่อการกระทำที่เป็นบาปหรือความชั่วทั้งปวง ด้วยรู้ถึงผลของการทำบาปด้วยปณิธานที่ต้องการออกบวชจึงทรงพยายามอดทนอดกลั้นถึงแม้จะยากลำบากเพียงใดก็ไม่หวั่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย แนวทางวิธีปฏิบัติของพระโพธิสัตว์จึงเป็นสิ่งที่ควรนำมาเป็นแบบอย่างถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่คนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดก็ตามต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายและหน้าที่ตามธรรมชาติ

พระมหาชนกโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญวิริยะบารมี ความพยายามพากเพียรถึงแม้จะมองไม่เห็นหนทางข้างหน้า แต่ก็ลงมือทำด้วยความเพียร ทรงมีวิริยะในการว่ายน้ำกลางทะเลเพื่อเข้าหาฝั่งทั้งที่ไม่รู้ทิศทาง ผู้ที่มีความพยายามเป็นพื้นฐานของจิตใจจะไม่ท้อถอยต่อปัญหาและอุปสรรค ความรับผิดชอบต่อหน้าที่จะประสบผลสำเร็จได้ก็ต้องมีพื้นฐานของความวิริยะอุสาหะอยู่ในจิตใจ ความพยายามจึงเป็นคุณสมบัติที่ดีของผู้มีความรับผิดชอบในหน้าที่เพื่อหนทางแห่งความสำเร็จในทุกประเด็น วิธีปฏิบัติแห่งพระโพธิสัตว์เรื่องของวิริยะจึงเป็นแบบอย่างที่ดีต่อการดำเนินชีวิตจนสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

พระสุวรรณสามโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี ความเมตตาที่มีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายจนถึงผู้ที่ทำร้ายพระองค์จนสิ้นชีพ หน้าที่ในการปฏิบัติทรงทะนุบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาที่ตาบอดด้วยความความเมตตาากตัญญูรู้คุณที่อยู่ในจิตสำนึก วิธีปฏิบัติบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์จึงเป็นแบบอย่าง que ทุกคนควรมีอยู่ในความคิดและการกระทำพื้นฐานความคิดของความเมตตาเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยต้องการอยากเห็นผู้อื่นมีความสุข ยินดีและเต็มใจช่วยเหลือโดยไม่ได้หวังผลตอบแทน

พระเนมิราชโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุชิฐานบารมี ด้วยจิตที่มุ่งมั่นตั้งใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมุ่งมั่น ทำให้ดีขึ้นพัฒนาขึ้น จนพระองค์รู้ว่า ผู้ที่ทำความดีย่อมมีวิหารแห่งเทวโลกส่วนผู้ที่ทำความชั่วย่อมไปสู่นรกและได้รับความทุกข์ในนรก พระโพธิสัตว์ทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่มีความมุ่งมั่นอย่างเต็มเปี่ยม ทรงรู้ผลของคุณและโทษจากการกระทำ ด้วยมีจิตมุ่งมั่นในการทำความดีละเว้นสิ่งชั่วด้วยรู้ผลลัพธ์ของการทำชั่วนั้น

พระมหโสธโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี ทรงใช้ปัญญาของพระองค์ในการแก้ไขปัญหาให้กับมหาชนสร้างความชอบธรรมให้เกิดแก่ผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองด้วยความไม่ประมาท ใช้ปัญญาช่วยปกป้องบ้านเมืองไว้ได้โดยไม่ถูกทำลายและตกเป็นเมืองขึ้นของผู้อื่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่อันยิ่งใหญ่ที่สามารถช่วยเหลืองานราชการได้อย่างสมบูรณ์ การนำวิธีปฏิบัติการบำเพ็ญมาเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิต ย่อมเป็นผู้รับผิดชอบในหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสม สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชีวิตและสามารถช่วยเหลือสังคมให้อยู่กันอย่างเอื้ออาทรสงบสุขตลอดไป

พระภริทัตโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญศีลบารมี เพื่อพัฒนาตนให้มีอัฐภาพที่ดีกว่าการเป็นพญานาคที่มีกบเป็นภักษา พระองค์ทรงรักษาอุโบสถศีลเพื่อที่หลุดพ้นจากอัฐภาพเดิมแล้วไปบังเกิดในเทวโลก ทรงยึดมั่นปฏิบัติหน้าที่ของการรักษาศีลด้วยความรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นได้รับความทุกข์ยากลำบากเพียงใดก็ทรงสงบนิ่งด้วยกังวลจะขาดจากอุโบสถศีล วิธีปฏิบัติบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในการเริ่มต้นของความคิดในการทำแต่สิ่งที่ดี เพราะศีลเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติดีและสามารถพัฒนาให้เกิดสมาธิและปัญญา มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ทุกสถานะในทุกๆ ประเด็น

พระจันทกุมารโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญขันติบารมี ผู้บำเพ็ญบารมีขันติจะมีความอดทนที่จะชำระกิเลสในตัวให้เบาบาง ไม่หวั่นไหวต่อปัญหาทั้งหลายที่ ความอดกลั้นต่อสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ วิธีปฏิบัติบำเพ็ญของพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างของผู้มีความอดทนอย่างที่สุด ความรับผิดชอบต่อน้ำที่ในฐานะบุตรที่ไม่ต้องการให้พระบิดาทำกรรมหนัก การนำแบบอย่างของพระองค์มาฝึกฝนปฏิบัติตามด้วยเจตจำนงค์ของความรับผิดชอบต่อน้ำที่จะทำให้เป็นผู้มีความอดทนต่อความยากลำบากทั้งหลาย ความอดทนอดกลั้นจะไม่ทำความชั่วในทุกสถานะและทุกประเด็น มีความรับผิดชอบในหน้าที่ตามสถานะ

พระนารถโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี พระองค์แสดงธรรมถวายให้พระราชามีมิฉฉาภิกษุให้พิจารณาเห็นถึงกรรมที่สรรพสัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วรับผลจากการกระทำนั้นไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลชั่ว จนพระราชามีฉฉาภิกษุด้วยเห็นถึงวิธีการวางใจให้เป็นกลาง รักษาศีลและให้ทานแก่สรรพสัตว์ทั้งปวงด้วยจิตที่ดำรงอยู่ในธรรมอันพิจารณาเห็นได้ด้วยปัญญาด้วยสัมมาทิฐิ วิธีปฏิบัติบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่รู้ถึงความรับผิดชอบในหน้าที่ตามสถานะของตนเอง รับผิดชอบในหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์และมีความสุข

พระวิรูปันฑิตโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญสัจจะบารมี ความรับผิดชอบต่อน้ำที่ในฐานะพระธรรมกถึกผู้แสดงอรรถธรรมถวายแด่พระราชาทรงรักษาสัจจะประพฤติปฏิบัติให้เห็นถึงผลแห่งการรักษาสัจจะวิธีปฏิบัติบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ทรงเป็นแบบอย่างให้รู้ถึงความรับผิดชอบในหน้าที่ตามสถานะที่ดำรงอยู่ การเป็นผู้รักษาสัจจะวาจาทำให้เป็นคนที่น่าเชื่อถือไว้วางใจต่อผู้อื่น ย่อมส่งผลให้เป็นผู้มีความ รับผิดชอบในหน้าที่คนพูดจริงและทำจริงย่อมได้ผลลัพธ์ตามความจริงเกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นเสมอ

พระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทานบารมี พระองค์ได้ทรงบริจาคมหาทานอันยิ่งใหญ่ ทรงยอมสละทุกสิ่งให้ผู้อื่นได้หมด ปัจจัยในการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ คือ การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงบริจาคทุกสิ่งจนแม้ชีวิตได้ด้วยพระทัยกรุณา วิธีปฏิบัติบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ทรงเป็นแบบอย่างให้เห็นถึงการเป็นผู้ให้ด้วยความเสียสละอันยิ่งใหญ่ เป็นความรับผิดชอบต่อน้ำที่สมควรที่จะนำมาเป็นประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เป็นคนที่มีจิตใจเมตตาไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ด้วยเห็นความทุกข์ของผู้อื่นก็พร้อมจะช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมตลอดไป

ทศบารมีในมหานิบาตชาดกจึงเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมต่อการนำวิธีปฏิบัติบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์มาเป็นแบบอย่างในการฝึกฝนประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อน้ำที่ในทุกประเด็น ทั้งหน้าที่ตามธรรมชาติและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายได้อย่างเหมาะสมกับสถานภาพและสถานการณ์ เป็นวิธีปฏิบัติที่ดีถูกต้องเหมาะสมตามความจริง สร้างปัจจัยภายในจิตใจให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบในหน้าที่ในทุกประเด็น ตั้งแต่การทำหน้าที่สำหรับตนเอง ครอบครัว เพื่อน รัฐ การศึกษา ศาสนาและสาธารณะเพื่อพัฒนาคุณธรรม คือ บารมีให้มากขึ้นๆ และจรดลงไว้ซึ่งความสุขสงบของการอาศัยอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติ ให้ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยความดี ความจริงและความงามตลอดไป

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่าเสริมสร้างแนวทางความรับผิดชอบต่อน้ำที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก

จากการวิเคราะห์และบูรณาการแนวคิดทฤษฎีเชิงจิตวิทยาสังคมและหลักคำสอนที่ปรากฏในทศชาติชาดกจึงได้แนวทางเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อน้ำที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกใน 7 ประเด็น เริ่มตั้งแต่ความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเอง ครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ครู-อาจารย์ รัฐ

พระพุทธศาสนา ผู้ต้องการความช่วยเหลือ ทุกมิติครอบคลุมวิถีพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญตามพุทธการกธรรม เพื่อให้เต็มเปี่ยมจนสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้วิจัยจึงสังเคราะห์ออกเป็นแนวทางปฏิบัติได้ดังนี้

1. ปณฺณจิตสำนึกรับผิดชอบ (Conscious Responsibility) สร้างกระบวนการเรียนรู้จักคุณค่าและประโยชน์ของความรับผิดชอบ
2. ทวนสอบระเบียบวินัยในตนเอง (Recheck Self-Discipline) ปณฺณฝึการมีระเบียบวินัยในตนเอง ด้วยการกำหนดเกณฑ์กติกาตัวชี้วัดความรับผิดชอบไว้ล่วงหน้า
3. เกร่งครัดรักษามาตรฐานคุณภาพ (Monitor on Standard Quality) การเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่โดยการรักษามาตรฐานของตนไว้อย่างเคร่งครัด
4. ฉลาดรู้กระบวนการทั้งระบบ (System Efficiency) ในการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ประเด็นนี้ ด้วยการเข้าใจระบบปฏิบัติการ
5. เคารพสิทธิและมีเสรีปฏิบัติ (Right Virtue and Practical Freewill) การเสริมสร้างแนวทางความรับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นแรงขับภายในที่ต้องด้วยความเข้าใจความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่เป็นธรรม

ระบบปฏิบัติในการเสริมสร้างแนวทางความรับผิดชอบต่อหน้าที่ 5 ที่มีต่อหน้าที่ทั้ง 7 ประการบนฐานของพระโพธิสัตว์ย่อมทำให้เกิดความมั่นใจปฏิบัติบำเพ็ญตนเป็นคนรับผิดชอบต่ออย่างบริบูรณ์ทั้ง 10 ประการที่พระโพธิสัตว์ยึดถือเป็นหัวใจของการปฏิบัติตนในฐานะเป็นอธิการกธรรม คือ ธรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อความสำเร็จ ประโยชน์ ใช้ในการเสริมสร้างแนวทางระบบความรับผิดชอบต่อหน้าที่มีธรรมแห่งพระโพธิสัตว์เป็นฐานบูรณาการกับศาสตร์แห่งความรับผิดชอบต่อทางสังคมและจิตวิทยาวิเคราะห์สังคมย่อมช่วยให้สังคมได้รับการบ่มเพาะความรับผิดชอบต่อหน้าที่ยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 4 พบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก

ที่มาขององค์ความรู้ องค์ความรู้เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกเป็นการสังเคราะห์จากเนื้อหาเอกสาร งานวิจัยและบทสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามประเด็นที่ศึกษา สามารถสรุปที่มาขององค์ความรู้ได้เป็น 3 ส่วน คือ

1. ส่วนของบารมีธรรมในฐานะเป็นพุทธการกธรรม มองไปที่คุณธรรมภายในของวิถีชีวิตพระโพธิสัตว์ที่เดินไปด้วยบารมีธรรมทั้ง 10 ประการ
2. ในส่วนของบทบาทหน้าที่แต่ละชาติ ความรับผิดชอบที่เกิดมาจากจิตสำนึก จากธรรมชาติของมนุษย์ และความรับผิดชอบต่อที่ได้รับการมอบหมาย สำนึกรับผิดชอบนี้จะสร้างประสิทธิผลขึ้นตามบทบาทหน้าที่นั้น พระโพธิสัตว์แต่ละชาติก็ทำหน้าที่ในแต่ละชาติจนสมบูรณ์
3. ในส่วนของบริบทแวดล้อม สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในยามปกติและในยามไม่ปกติล้วนเป็นตัวกระตุ้นให้พระโพธิสัตว์รับผิดชอบต่อหน้าที่ สื่อสะท้อนให้เห็นการทุ่มเททำงานนั้นอย่างไม่ย่อท้อ และนำผลสัมฤทธิ์มาให้เกิดความชื่นชมยินดี

ทั้ง 3 ส่วนนี้ที่เป็นแรงขับให้เกิดความรับผิดชอบทางด้านจิตสำนึกในการทำคุณความดีนานาประการ ทุกระบบจะอิงอาศัยกันและกัน ด้านเคารพสิทธิและเสรีภาพการปฏิบัติตามธรรมสมควรแก่ธรรมถือว่าเป็นการ สรุปลงที่การทำทุกเรื่องทุกประการนั้นต้องถูกระบบ เที่ยงธรรม ยุติธรรม เป็นธรรม ตามธรรม และนำไปสู่โพธิธรรม

ที่มาขององค์ความรู้จึงต้องอาศัยพุทธการธรรมเป็นตัวขับเคลื่อน ส่งผลออกมาสู่บทบาทหน้าที่ในวิถี ชีวิตและอาศัยสถานการณ์เป็นตัวบ่งบอกสถานะการตัดสินใจและน้ำหนักของการบำเพ็ญตนภายใต้นิยามว่า ความรับผิดชอบต่อหน้าที่

รูปแบบขององค์ความรู้ จากการสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีสังฆธรรมสังคมวิเคราะห์ ทฤษฎีความ รับผิดชอบต่อทางสังคม ทฤษฎีกระจุกเงา และแนวคิดการตัดสินใจจริยธรรม ร่วมกับเนื้อหาชีวประวัติและหลัก ประพฤติปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ทั้ง 10 ชาติที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก บูรณาการเป็นองค์ความรู้การ เสริมสร้างแนวทางความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามวิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก ที่อยู่ในรูปลักษณะ ของเครื่องหมาย “โพธิสัตว์มณฑลবারมี 10 ทศน์

ภาพที่ 1 Bodhi Model

โดยมีข้อความภายในว่า “BODHI” ดังรูปแบบนี้

B = Be Beneficial for all หมายถึง ทำคุณประโยชน์เพื่อสรรพสัตว์

O = Operation of perfections หมายถึง การใช้บารมีทั้ง 10 ในการปฏิบัติตน

D = Dissimination unlimited หมายถึง เผยแผ่คำสอนไปอย่างไม่มีจำกัด

H = Happiness in all activities หมายถึง มีความสุขในทุกกิจกรรม

I = Incredible Efficiency in Responsibility หมายถึง ประสิทธิภาพที่นำมาห้ศรัทธาใน

การนำไปปฏิบัติตามแนวทางการบำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการของพระโพธิสัตว์มาเป็นแบบอย่างได้ดังนี้

1. ตั้งสัจจะอธิษฐานทำงานให้ดี ต้องมีสัจจะอธิษฐานในการทำงาน มุ่งมั่นจะทำให้ดี ตั้งมั่นด้วยจิตใจ
แน่วแน่พัฒนาความรับผิดชอบในหน้าที่ให้ได้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้เพื่อพัฒนาศักยภาพทางด้านความ
รับผิดชอบต่อหน้าที่
2. รับรู้กิจกรรมในหน้าที่ให้ชัดเจน ทำความเข้าใจในกรอบภาระงานในหน้าที่ให้ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็น
วัตถุประสงค์ กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ตนทำ
3. กำหนดเห็นภาระหลักและรอง สิ่งไหนควรทำก่อนหลังต้องจัดทำให้ดี การวางแผนทำงานอย่างเป็นระบบ
เป็นขั้นตอน ย่อมทำให้งานเสร็จสิ้นไปเป็นลำดับ
4. ต้องอาศัยหลักวิชาเป็นบารมี การทำงานต้องอาศัยหลักวิชา อาศัยความรู้ความเข้าใจในการทำงาน
และต้องใช้ศิลปะในการทำงาน ศาสตร์และศิลป์มีอยู่ในบารมีทั้ง 10 ประการ
5. ไม่หลีกเลี่ยงอุปสรรคน้อยใหญ่ที่เผชิญ การทำงานทุกเรื่อง ทุกกิจกรรมย่อมมีปัญหาอุปสรรคให้ต้องแก้ไข
ต้องไม่หนีปัญหา ไม่ย่อท้อ ต้องอาศัยจิตใจที่มุ่งมั่นที่จะสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น
6. รู้จักประเมินหนักเบาในตนเองและผู้อื่น รู้จักประเมินกำลังของตนเองและผู้อื่นเพื่อสามารถหาแผน
สำรองเข้าคลี่คลายผ่อนหนักให้เป็นเบา เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน
7. ดำรงมั่นหยดยืนบนฐานประโยชน์กรรม ทุกกิจกรรม ทุกหน้าที่ที่ต้องถือหลักทำเพื่อประโยชน์
ทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ส่วนรวม
8. กำหนดย้าคุณ-โทษและทางออก การวางกฎกติกาให้ดี ผู้ทำดีย่อมได้รับการส่งเสริม มีการให้กำลังใจ
เป็นรางวัลและตำแหน่ง ส่วนผู้ทำผิดกติกาควรได้รับการแสดงโทษที่ทำ
9. ประชาสัมพันธ์บอกต่อสังคม เมื่อประสบความสำเร็จต่อหน้าที่ต้องประชาสัมพันธ์ให้สังคมรับรู้ รับทราบ
เป็นภาพบุคคลต้นแบบหรือโมเดลแห่งความสำเร็จ
10. รื่นรมย์ในทุกกิจกรรมบำเพ็ญ ความสุข ความสำเร็จเป็นผลงานและการประสบความสำเร็จร่วมกัน
สร้างทัศนคติที่ดีร่วมกัน

6. บทสรุป

แนวทางในการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ด้วยการดำเนินรอยตามวิถีแห่งการปฏิบัติของ
พระโพธิสัตว์นั้น ได้สรุปรวมถึงแก่นแท้ของการปฏิบัติและผลลัพธ์ไว้ใน BODHI Model เรียบร้อยแล้ว พร้อมทั้ง
ทั้งวิธีการนำแนวทางการนำองค์ความรู้ไปใช้ ดังที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์บำเพ็ญบารมีอย่างมีจุดเด่นในแต่ละ
ชาติ หากแต่ในการบำเพ็ญนั้นก็ประกอบไปด้วยการบำเพ็ญบารมีในชาติอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้จุดเด่นนั้นประสบ
ผลสำเร็จตามปณิธาน BODHI Model จึงเป็นการตอบโจทยว่าการนำแนวทางความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตาม
วิถีพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกนั้นสามารถทำได้แบบนั้นนั่นเอง

บรรณานุกรม

- พนัชกร สิมะขจรบุญ. (2558). **ศักยภาพการจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมเชิงกลยุทธ์ของอุตสาหกรรมอาหารแปรรูปในประเทศไทย**. ปรินญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาการประกอบการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2560). **พระไตรปิฎกฉบับบาลีสยามรัฐ**. เล่มที่ 33. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2556). **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย**. เล่มที่ 1, 3, 10, 13, 16, 19, 23, 26, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 46, 55, 56, 57, 63, 64, 72, 74. พิมพ์ครั้งที่ 7. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย**. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)**.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2524). **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.